ЕТНОГРАФСКИ МАТЕРИАЛИ

ЗАЗИДАНО ЗА ПОТОМЦИТЕ
(едно послание от миналото, открито в зида на стара родопска къща)

Ангел Янков

Преди няколко години при извършване на основен ремонт на стара къща в с. Хвойна — централно селище в района на Долен Рупчос, бе открито едно изключително любопитно послание, запечатано преди век в стъклена бутилка и вградено в източния зид на къщата под малко прозорче, на височина около един метър над гредореда на втория етаж. То се оказа забележителен документ, който свидетелства за будни и просветени хора, живели в това селище, за хора с чувство за исторически дълг и развита историческа памет. Но все пак за какво иде реч. Нека да представим самия документ, съдържащ четири ръкописни страници[1]. Той започва с кратко встъпление за управниците на България по това време — княз Фердинанд и министър-председателя Стефан Стамболов:

„*На 1892 година. При князуването на Негово Царско Височество Българский княз Фердинанд I-й на Северна и Южна България и президент-министър Стефан Стамболов, който имаше желязна воля и тъй умно умееше да води и управлява България, щото беше направил всеки чувствителен и разбран человек да благоговее пред делата на Г-на Министра Стамболова и България доста бе напреднала — на всеки гражданин честта бе запазена, също живота и имота — запазени*“.

Ясно е, че авторите на текста са били впечатлени не от княза, а най-вече от личността на Стамболов, за когото не скъпят комплименти и похвали.

Вторият пасаж дава ценни податки за селището и неговите жители — техния брой, вероизповедание и поминък, административните институции, намиращи се в Хвойна. Посочени са съставните села на общината, кметът, учителите и училището, плащаните данъци и други сведения от подобен род:

1 Òåêñòúò íà äîêóìåíòà å ïðåäàäåí â îðèãèíàë, êàòî å îñúâðåìåíåí ñàìî ïðàâîïè-ñúò. Õàðòèÿòà íà ëèñòîâåòå å êàðèðàíà, ñúõðàíåíà â ìíîãî äîáðî ñúñòîÿíèå, òúé êàòî ðóëîòî å áèëî óâèòî â ïîïèâàòåëíà õàðòèÿ è ïîñëå çàïå÷àòàíî â ñòúêëåíàòà áóòèëêà.

„Село Хвойна се състоеше от 100 къщи българи и 28 къщи турци (българо-мохамедани — б. м.) *всичко – 128 къщи българи и турци с около 700 души жители и от двата пола. Поминъкът на жителите беше земледелие, скотовъдство, занаяти и др. Имаше 8 дюкяна и два хана. Център на околията беше. Имаше Околийско управление, Мирово съдилище, Окол. ковчежничество и жандармски участък с 20 души стражари. Околийски началник беше Янко Икономов от гр. Свищов.*

Общината Хвойна бе съставена от (от Хвойна се управляваха): Малево, Шейтаново и Савтъще и кметуваше Костадин Златанов Брунзалски и наречен с новото име Македонски, който се трудеше да принесе своята полза на общината, която му бе поверена. Имаше едно училище с двама учители: Иван Русенов от с. Павелско и Костадин Маринов от с. Малево с 50-60 ученика. Село Хвойна плащаше 2 800 лева десятък – поземлен налог, 1 500 лева беглик, 400 лева емляк и 500 лева патент и тези данъци не бяха тежки на населението, което беше твърде трудолюбиво и си гледаше добре работите. Най-богатий беше Кост. Т. Губеров, но беше без деца.“

След встъпителната част се преминава към най-същественото — кой строи тази къща, за кого и с каква цел:

„В това време (на 20-й априлий 1892 год.) се почна съграждането на тая къща от Спас Костадинов Груев, който беше здрав и силен человек на възраст 35 год. със съпруга Гина, деца Иван, Илия, Георги и Васил. С най-голям труд и старание с цел, че след като я съгради да прекара живота си в нея и след смъртта му да я остави на своите драги наследници да живеят и те в нея и да прощават.“

Построяването на къща е акт, който дава нов социален статус на мъжа в традиционното общество. Той се превръща вече в стопанин. Строежът на една къща е преди всичко мисъл за бъдещето, защото тя се гради с идеята, че ще надживее своите създатели. Затова след стопаните са изброени поименно и майсторите:

„Зидарите на тая къща, които я съградиха, бяха: Христо Костадинов Барокчийски, Янко Веселинов Даскалски, Ангел Димитров, Ангел Колев Дрангачев и Христо Петков Падешюски.“

Но за да няма никакво съмнение в истинността на написаното, кметът и общинарите, както и писарят и един учител, всичко 13 души, подписват поименно и подпечатват това свидетелство:

„Хвойненското селско общинско управление удостоверява гореизложеното, за което подписва и подпечатва с общинский печат.

20 априлий 1892 г., с. Хвойна
Кмет: К. Златанов Македонски
Помощник: Я. Веселинов Даскалски
Членове: Георги Аргиров от с. Шейтаново
Никола Василев от с. Хвойна
Имам Сюлейман от с. Хвойна

Апостол Ставрюв от с. Малево
Спас Георгиев от с. Малево
Кръстю Стойчев от с. Малево
Петър Стоев от с. Шейтаново
Мустафа Балабанов от с. Савтъще
Асан Асанов от с. Савтъще
Писар: Ив. Брънзалов
Присъствувал учителя на с. Малево: Ф. Тодоров".

Този тържествен акт показва какво значение се отдава на строежа на нова къща в едно родопско селище в края на XIX век. От друга страна, той е свидетелство и за авторитета, с който се ползва местната власт след Освобождението. Вероятно полагането основите на новия дом се превръща в централно събитие за жителите на селото. Къщата, „осветена" от общинския съвет, по-късно действително ще играе важна роля в живота на селището.

Пророчески звучат заключителните слова, написани с едри ръкописни букви на четвъртата страница:

„*Нека служи това за в памят и за сведение на бъдащето за миналото. Амин!*".

Но те вероятно са се сторили недостатъчни. Кулминацията още не е достигната, затова следва послепис. Той е пряко обръщение към следващите поколения, искрено и мъдро откровение към нас:

„*Потомци! Наследници! Четете и спомняйте, че и у нас е имало чувства, за да оставим старини на Вас. Нашите черепи, които ще изваждате понякога от земята случайно, знайте, че и те са чувствували радост и скръб и са имали благородни цели и дела.*"

* * *

Този документ поражда различни въпроси, които не могат да получат пълен отговор в това кратко съобщение. Например, с каква цел е записано и оставено посланието, защо е зазидано точно в източната стена на къщата, какво е това — рационална или магическа практика, съществува ли традиция да се зазижда текст в бутилка или това е своеобразна иновация?

Намереното в края на XX век послание очертава различни граници в народната култура. На първо място, естествено е да се помисли за настоящето — граница между миналото и бъдещето, която от своя страна, бележи границата между живота и смъртта, между живи и мъртви. С чувство за историзъм авторите на посланието се обръщат към наследниците във времето и ги умоляват да вникнат по-дълбоко в нещата около тях, да възприемат не само материалното, а да си зададат въпроса какви вълнения са изпитвали техните предци.

Може би, за да разберат потомците, че действително посланието идва отвъд границата, т.е. от миналото, то се съхранява в гранична зона —

външния зид на къщата — границата между свое и чуждо, между вътрешния духовен свят на семейството и другите, между личния свят на индивида и заобикалящата го среда.

Няма сведения за извършени традиционни обичаи и обреди при строежа, т.е. дали е правено жертвоприношение при изкопаване темелите на къщата, както и по-късно при нейното освещаване. Но самият факт, че посланието е положено в източната стена на новия дом, е достатъчно красноречив. В традицията *изток* означава раждане, живот, плодородие и благополучие, както в природен, така и в социален план — свързан с изгрева на слънцето. Домашната икона или иконостас във всеки български дом са обърнати на изток и се огряват най-рано от слънцето. Съвсем естествено е до този сакрален кът да се намира и невидимото послание към бъдното. От една страна, то се явява апотропей — своеобразен амулет за къщата, който трябва да я брани от всякакви злини, а от друга, има ясно изразена продуцираща функция, т.е. да способства за благоденствието на стопанина и неговото семейство, да ги обдарява със здраве и живот. В каменния зид не се вгражда сянката на жив човек, а писаното слово, с цялото благоговение, което има българинът (и в частност родопчанинът) към него. Тази практика се крепи на неговата вяра, че както изреченото, така и написаното, не се губят. Вградено не за да вземе живот, а да осигури благополучие и просперитет.

И може би никак не е случаен фактът, че в една стая на долния етаж в къщата на Спас Груев още през 1894 г. е създадено първото читалище в Хвойна. По това време селото е седалище на Рупчоското околийско управление (Арнаудов 1989: 63). А през 1898-1899 г. в нея се помещава и първият таен пункт на Македоно-одринското революционно движение в Средните Родопи. Селото отстои на 30 км от границата на Рожен и тук по необходимост, след еднодневен преход, идващите пътници и кираджии от Пловдив са спирали да нощуват. Затова революционната организация наема приземния етаж от къщата, където открива комитско кафене. Оттук е минавал един от каналите за връзка с комитетите във вътрешността на Беломорска Тракия и Македония. През есента на 1899 г. пунктът е преместен в Чепеларе, което е значително по-близо до границата (Карамanджуков 1934; Арнаудов 1989: 55).

С течение на времето собственикът Спас Груев става един от най-заможните стопани в с. Хвойна. След 1912 г. той е имал около 200 овце и над 100 кози, както свидетелства родопският летописец Анастас Примовски (Примовски 1973: 314). По-късно къщата се стопанисва от неговите синове, внуци и правнуци, които се радват на дълъг живот, а през 1984 г. тя е закупена от Георги Кърнев. Именно неговият син — 50-годишният Здравко Кърнев, сегашният собственик, открива скритото в зида послание, достигнало до нас след един век.

Засега остава открит въпросът — дали зазиждането на посланието почива на някаква обичайна практика или в случая става дума за някакво из-

ключение. Поне местните хора не са намирали други подобни находки, нито имат спомени за такава практика в миналото.

В заключение ще отбележа само, че когато четем и размишляваме над пожълтелите страници на стария документ, ние ставаме съпричастни към радостите и скърбите на хората от онова време. За нас остава моралното удовлетворение, че изпълняваме заръката на тези наши предци, които са гледали далеч напред в бъдещето.

Литература:

Арнаудов, Г. 1989: Светлини над Рупчос. София.
Караманджуков, Хр. 1934: Западнотракийските българи в своето културно-историческо минало. София.
Примовски, Ан. 1973: Бит и култура на родопските българи. Материална култура. — СБНУ, 54.